

Владимир Чуков Петя Колева

**ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЯТ ИСЛЯМ
РЕГИОНАЛИЗЪМ, СТРУКТУРИ,
ПЕРСОНИФИКАЦИЯ**

София, 2011

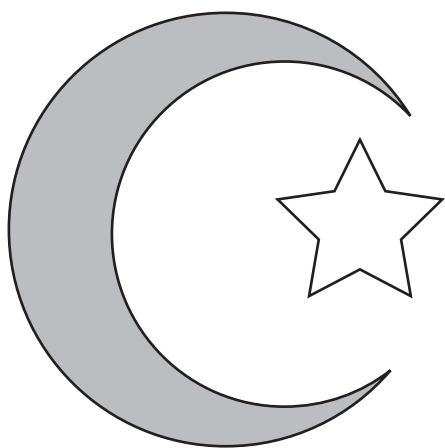
Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Владимир Чуков, Петя Колева, автори, 2011

© Издателство „Изток-Запад“, 2011

ISBN 978-954-321-831-8

ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЯТ ИСЛЯМ

ВЛАДИМИР ЧУКОВ
ПЕТЯ КОЛЕВА

Съдържание

Увод.....7

Глава I РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ

Ислямското малцинство
в затвореното френско общество 15

Общността между
либералните нрави и ислямофобията в Нидерландия..... 47

Турската доминация сред германските мюсюлмани 61

Патриотизъм, интеграция
и екстремизъм във Великобритания 85

Идилията на шведския ислям 113

Поляризацията на обществения
поглед към датската ислямска общност..... 127

Миграция, интеграция
и забрана на строеж на минарета в Швейцария..... 157

Етническо разнообразие на италианските мюсюлмани 177

Най-бързо разпространяващият
се европейски ислям – испанският 199

Етническият дуализъм на мюсюлманите в Белгия..... 211

Глава II

ОРГАНИЗАЦИИ

Сянката на „Мюсюлманските братя“ – Федерация на ислямските общности в Европа.....	237
Нереализираният конкурент – Ислямски съвет за сътрудничество в Европа.....	265
Френско-либийското партньорство – Ислямска европейска конференция	269

Глава III

ЛИЧНОСТИ

Евроислямът на Тарик Рамадан	277
Близкоизточният авторитет в Европа – Юсуф Кардауи.....	291
Заключение.....	309

Увод

Първите контакти на мюсюлманите със западната част на европейския континент се осъществяват още през епохата на зараждането на ислямската религия и създаването на халифата. Може би символичното начало на постоянните връзки датира от 711 г., когато арабо-мюсюлманският пълководец Тарик бен Зияд стъпва на скалистия бряг на Гибралтар, оставяйки името си на селището. От VIII век по-голямата част от Испания става мюсюлманска и оттогава периодично за различни периоди от време отделни части от Западна Европа споделят нейната съдба.

Реконкистата (експулсирането на мюсюлманите от Иберийския полуостров), започнала формално през 790 г. и продължила почти цели шестстотин години, успява да прогони мюсюлманите от Западна Европа единствено в качеството им на политически управници. Това обаче не става в социално и духовно отношение. На територията на бивша Андалусия арабо-мюсюлманите сливат своята духовност с тази на местния католицизъм, създавайки архитектурни шедеври. Те остават в страната и тяхната религия бавно и полека става неразделна част от Европа, независимо през какви метаморфози преминава присъствието ѝ в местното общество. Поради тази причина и благодарение на своята история днес Испания символизира много важно външнополитическо средство, признато от световната дипломация, а именно диалога на цивилизациите и религиите. Неслучайно именно на нейна територия започна пробивът в палестинско-израелските отношения и в блискоизточния мирен процес. През 1991 г. в Мадрид бе проведена историческата международна конференция, която подготви съдбоносните споразумения от Осло.

През май 2008 г. на съвместна среща с представителите на религиозните общности в Европа председателят на Европейската комисия Жозе Мануел Дурау Барозу уверено заявява: „Ислямът вече е неделима част от Европа“. Той поставя акцент върху факта, че европейците не трябва да приемат ислямската религия като чужда на Стария континент, тъй като днес във всяка страна-членка на Европейския съюз има ислямско малцинство. През 2010 г. почти същото повтори германският президент Кристиан Вулф, но 66 % от неговите сънародници не споделят това мнение.

Много по-категорични са представителите на ислямския свят, че тяхната религия е неделима част от Стария континент. В такъв дух са изказаните становища на генералния секретар на организацията Ислямска конференция Икмаладин Ихсаноглу, който твърди че ислямът е основен компонент на Европа и на Главния мюфтия на Египет, отстояващ тезата, че неговата религия е стабилна и не може да бъде премахната или изкоренена от Стария континент. В рамките на екзотичната политика може да се отнесе призивът на либийския лидер полковник Моамар Кадафи, че ислямът трябва да стане религията на цяла Европа. Много по-дипломатичен е несменяемият от 2002 г. министър по религиозните въпроси на Кралство Мароко Ахмед Тауфик. В контекста на битката за надмощие в ръководствата на отделните национални западноевропейски мюсюлмански общности с държави като Саудитска Арабия, Турция и дори Иран той заявява, че „европейският ислям трябва да е марокански“.

Появата на мюсюлмански малцинства в страните от Западна Европа е резултат на постоянна и с различен интензитет имиграция. Произходът на гражданите на държавите в западната част на Стария континент от ислямски произход е екзогенен. Някои от тях са вече второ и дори трето поколение жители на тези страни. Всички те обаче знаят и помнят своята „родина-майка“, с която влизат в интересни емоционални взаимоотношения. До голяма степен естеството на връзките и най-вече отношението към „родината-майка“ влияят върху степента на интеграция на новите европейци. Не са редки случаите, при които проблемните интеграционни процеси пораждаат недоверие към държавата, натрупване на вътрешен гняв и отприщване на недоволство, прерастващо в насилие, дори и в съзнателни терористични актове. Ако погледнем данните на Евростат за 2008 г., най-много европейски

парспорти са получили мароканците (64 000 души), след тях са турците (50 000 души), а на четвърто място (след еквадорците) са алжирците с група, наброяваща 23 000 души.

Характерът на взаимовръзките между богатото и климатично благоприятно северно крайбрежие на Средиземно море и бедния, дефаворизиран от природата отсрещен бряг на този морски басейн регулират постоянните миграционни процеси. Контактите между Западна Европа и ислямския свят преминават през няколко етапи. Основен показател, определящ динамиката на взаимоотношенията между населението на двата бряга на Средиземно море е хибрид между характера на политическата власт и респективно състоянието на икономиката на отделните страни в двата съседни региона.

Трудно е да се съгласим, че до началото на колониалния период, символично започнал през 1830 г., когато Франция окупира Алжир, може да се отбележи ясно очертал се предходен такъв. Парадоксална е подобна теза на фона на приблизително осемвековното присъствие на ислямска Испания. Въпросът е, че за разлика от Османската империя, политически обединила южното и част от северното крайбрежие на Средиземно море за период от близо четири века, но впоследствие останала в етнорелигиозен план, практически Реконкистата на Иберийския полуостров „изпарява“ напълно исляма. Архитектурните паметници-шедьоври остават, но сякаш последователите на религията изчезват. Те са експулсирани или католицизирани чрез промяната на имената и забраната за упражняване на ислямската религия. По този начин се появява екзогенното мюсюлманско население в Западна Европа и ендегенната, автохтонна ислямска общност в източната част на Стария континент. Така първите тръгват отново по пътя на емиграцията, въпреки че векове преди това се били там, а вторите от XIV век никога не са напускали Източна Европа. В Западна Европа мюсюлманите са имигранти, а в Източна – коренно население, въпреки че първото институционализиране на исляма в Стара Европа е почти шест века по-рано.

През XIX век ислямският свят генерира своеобразна силова имиграция към Западна Европа. Мюсюлманите са доведени в Европа като черноработници или войници, не винаги по тяхна собствена воля. Класически пример в това отношение е пристигането на първите северноафрикански мюсюлмани във

Франция, която е метрополия на техните страни. Подобни, макар и не в такива измерения взаимоотношения се наблюдават между Великобритания и Индия/Пакистан и Нидерландия и Индонезия. Фактът, че другите две водещи европейски държави – Испания и Португалия насочват, – своите колониални амбиции към региони, в които няма компактно ислямско население, обяснява относително слабия приток на такива мигранти на тяхна територия.

След разпадането на колониалната система имиграцията на мюсюлмани в Западна Европа е продиктувана от политически, но най-вече от социално-икономически причини. Силните авторитарни държави в ислямския свят не оставят никакво място за изява на опонентите на властта. Това се трансформира в напускащи територията на ислямските държави групи от политически опозиционери. Прогонените предимно от Египет ислямисти намират добро убежище в демократична Европа. Така например през 60-те години на XX век се формират мрежите на движението на „Мюсюлманските братя“ в Германия, Нидерландия, Белгия и други. Класически пример в това отношение е прогонването на част от роднините на създателя на ислямистите Хасан ал Банна от родния Египет и заселването им в Швейцария. По този начин създателят на евроисляма Тарик Рамадан се ражда в Женева, а неговата национална квалификация пред света е „швейцарски учен“.

Основният център в Европа, в който намират убежище политическите бежанци от ислямските страни, е Обединеното кралство и по-специално Лондон. Причината за подобно явление има комплексен характер. Особено преди 11 септември 2001 г. британското правителство прилага коренно различна имиграционна политика спрямо откровенните опозиционери в сравнение с останалите европейски държави. Днес в английската столица живеят най-отявлените противници на полковник Кадафи, различни политически десиденти-ислямисти от Магреба и от Египет, търсените от саудитското правителство опозиционери, широка гама от религиозни радикали от арабския свят, Централна Азия, Чечения, Далечния Изток и т.н. Там дори може да се срещне и определеният за духовен баща на Ал Кайда в Европа Абу Катада ал Фалъстини. Всички те са радват на придобивките на демокрацията и на гостоприемството на британските власти.

Все пак политически мотивираната имиграционна вълна от ислямския свят към Западна Европа е краткотрайна. Поради тази причина тя не е основният източник на западноевропейската ислямска общност. Прогонени от глада, мизерията и ниския жизнен стандарт в собствените им държави, мюсюлманите намират своето работно място в динамично развиващата се европейска икономика. За отбелязване е, че най-бързото нарастване на западноевропейското ислямско малцинство е през 60-те и 70-те години на ХХ век. Тогава европейците пожелават голям брой нискоквалифицирани работници, които да се заемат с нископлатената черна работа. По време на въпросния период Германия, Франция, Италия, Белгия, Дания и някои други държави в тази част на Европа либерализират имиграционните си закони, за да може работната ръка възможно най-безпрепятствано да заеме трудовите си места. Например в Германия само за една година се настаняват стотици хиляди турци. Те се превръщат в неразривна част от местната ислямска общност, въпреки големите материални поощрения на германското правителство да се завърнат по родните си места след почти четири десетилетия. През втората половина на първите десет години на ХІХ век правителствата на най-засегнатите от незаконната имиграция държави, стимулирани от забавените темпове на икономическо развитие и свиването на трудовия пазар като Франция, Испания, Италия, Германия и други, предприеха радикални мерки за намаляването на чуждестранното присъствие, по-голямата част от което е именно от ислямските страни.

Настоящото изследване е резултат от неколкогодишен труд. То е част от българската научна книжнина в областта на политическите науки и по-специално на два нейните дяла, а именно международни отношения и европеистика. Материята има отношение и към конфесионалните изследвания и към международната сигурност. Книгата е насочена към вниманието на широка читателска аудитория, тъй като повдига завесата около дейността на множество държавни институции и обществени фактори в Европа, имащи отношение към сложната миграционна материя, малцинствената интеграция, правата на човека и религиозния екстремизъм. Конкретният обект на изследването е очертаването на моментната картина на състоянието и перспективите на развитие на мюсюлманската общност на Стария континент.

Безспорно този анализ е от изключително значение за възприемането и щриховането на бъдещето на континента, и по-специално на неговата регионална организация – Европейския съюз.

Подобен анализ е необходим за България, тъй като профилира и типологизира видовете конфесионална имиграция в европейска среда. На този етап те остават непознати за нашата страна, тъй като тя е все още държава-коридор за масовата имиграция на екзогенните мюсюлмани. Редица нови статистически данни обаче показват, че България все по-категорично се превръща в крайна дестинация на мюсюлманския имиграционен поток. През 2010 г. в пъти са се увеличили търсеците убежище у нас в сравнение с началото на новия век. Тази тенденция ще се засили след революциите в арабските страни от началото на 2011 г.

За реализирането на крайните задачи на изследването е използван предимно теоретико-аналитичният методологичен подход. Логично, той е съчетан с историко-хронологичния и по този начин анализът придобива сравнителен характер. Компаративното естество на текстовото съдържание е конструирано в няколко плоскости – историческа, регионална, деноминационна, етническа и други. Всичко това подсилва релевантността на информацията и я прави по-разбираема и убедителна за читателя.

Глава I
РЕГИОНАЛНИ
ИЗМЕРЕНИЯ

Ислямското малцинство в затвореното френско общество

Исторически щрихи

Първите контакти между територията на днешна Франция и исляма са през VIII век. Причина за тях е ислямската експанзия в съседна Испания през 711 г. През 719 г. андалуският владетел Самх бен Малик завладява княжество Септимания и през 720 г. превръща град Нарбон в своя столица. Една година по-късно граф Одо Аквитански изненадва арабите, които обсаждат Тулуза. Той ги разбива, а самият Бен Малик ранява смъртоносно. Все още арабите са силни във военно отношение и продължават набезите си на френска територия. Те продължават да плячкосват земите на Галия и през 725 г. достигат до езерото Отун в провинция Бургундия. По-късно владетелят на областта Андалусия Абдерахман Дахил нанася поражение на войските на граф Одо в близост до град Бордо. На 10 и 11 октомври 732 г. майордомът на Меровингите Карл Мартел нанася историческо поражение на арабите близо до Поатие. Редица историци налагат тезата, че с него се слага край на арабското нашествие на европейския континент и тогава започва истинската „Реконкиста“, завършила с изтласкването на арабо-мюсюлманските нашественици през 1492 г.

Арабското присъствие в Септимания продължава до 759 г. През X век мюсюлманите построяват цитаделата „Фраксинет“ в залива на съвременния френския град Сен Тропе. Те провеждат политика на набези и грабежи в региона през целия век. Много по-късно част от бягащите от испанската Реконкиста и Инквизицията мюсюлмани се настаняват в Южна Франция. Те дори създават собствена социална група в региона Лангедок-Русийон, френс-

ката част от страната на баските и Беарн. Част от тях емигрират в Магреб [държави от Северозападна Африка – Тунис, Алжир и Мароко – б.р.], но има и такива, които остават във Франция и се претопяват с местното население¹. Френският историк Франсоа Клеман твърди, че съществуват индикации, според които през XII век редица мюсюлмани са се установили в град Монпелие. По същото време отделно от тях местни феодали купуват на робските пазари в Магреба множество роби-мюсюлмани и техният труд е масово използван в провинциите Русийон, Лангедок и Прованс².

Тесните връзки на Франция с ислямския свят започват активно от 1830 г., когато тогавашният крал Шарл окупира Алжир. Цели 132 години двете страни имат взаимозависещи държавообразуващи процеси. През XIX век френското правителство често депортира несъгласни с политиката му опозиционери в Алжир. Борбата за независимост на арабската страна предизвиква падането на Четвъртата република и навлизането на страната през 1958 г. в нов период от съвременната френска история – Петата република³.

Според френския изследовател Франсоа Бюрка този период е своеобразна подготвителна фаза за френското обществено мнение и подсъзнание за приемането на културата на „другия“. Не става въпрос за далечния Виетнам или Индия, а за близкия Магреб, с когото повече от столетие Франция е имала интензивен трафик на хора. Нещо повече, „старият“ и „много близкият“ съсед допринася за изграждането на френската колективна идентичност в нейните различни страти – лингвистични (във френския език влизат отделни арабски думи), етнически (вече не само галите са предците на французите) и религиозни (пророкът на ислямската религия се анонсира във френското общество дори само чрез масовото разпространение на името Мохамед сред новородените в тази страна). Големият въпрос, който си задава въпросният учен, е дали християнската религия

¹ Рафик, А.К., Тарих ал магреб ал араби, История на арабския магреб, джамия димашк, 1982, с. 147–159.

² Clement, F., Les musulmans a Montpellier au XII siècle, dans Histoire de l'islam et des musulmans en France, Albin Michel, 2007, p. 47–53.

³ Tlemcani, R., Islam in France: The French Have Themselves to Blame, The Middle East Quarterly, March 1997, Vol. IV, N 1; <http://www.meforum.org/article/338>.

и светското начало на държавата са се превърнали във вътрешно присъща част от френския генетичен идентификационен код¹. Дали големите битки срещу „сарацините“ и „маврите“ подхранват историческите спомени на французите до такава степен, че те да се проектират по някакъв начин върху изграждането на съвременната демократична държава. По този начин се поставя въпросът за формулата на френския национализъм, толерантност и съвместно съществуване между двете най-големи конфесии.

Видно е, че историята „тежи“ повече върху съзнанието на французите в сравнение с това на англосаксонските им съседи, които никога не са имали съприкосновение с организирана ислямска сила през вековете на собствената си територия. В същото време обаче алжирският период във Франция не може да се сравни и с ефекта, който оставя ислямското политическо присъствие в Източна и дори Централна Европа върху съзнанието на християнските народи от региона. Очевидно спецификата на историческите връзки композира генома на бъдещите интеррелигиозни връзки във френското общество.

Имиграция от Северна Африка

Преобладаващата част от френските мюсюлмани идват от Северна Африка, като още от средата на XIX век френската държава прибегва до стимулиране на слаб имиграционен поток. В повече случаи това е ставало от заобикалящите я ислямски страни, поради незадоволителните демографски показатели и липсата на работна ръка. В края на XIX век хиляди бербери живеят във Франция, а 5000 нови имигранти пристигат всяка година в периода до 1911 г. В Марсилия първите работници-имигранти от берберски произход са набирани през 1910 г., когато в района преобладават предимно италианците. Въпреки социалните различия и честите сблъсъци между двата етноса, работодателите осъзнават разликата в работоспособността между средиземноморските и берберските имигранти, като последните, бивайки

¹ Burgat, F., *L'islam en France. Des peurs heritees das peurs cultivees*, GRIS, 2002; http://www.islamresearch.net/peurs_heritees.html.

често без квалификация и специални умения, се отличават с дисциплинираност и усилена работа. Това подтиква френските работодатели да назначат още берберски имигранти, като през 1914 г. те са половината от работещата работна сила във френските фабрики¹.

По време на Първата световна война колониалната сила набира войници от своите колонии и протекторати. Най-многобройни са северноафриканците – 86 000. След края на военните действия бойците от колониалните части се установяват на територията на Франция, като в следвоенния период се наблюдава първата имиграционна вълна, съставена от 78 000 алжирци, 55 000 мароканци и малка група тунизийци. Колониалните власти организират миграционния процес, реализирайки пълния трансфер във Франция. Подписването на трудови договори, предимно с продължителност една година, и подборът на работна ръка се осъществява според произхода на кандидат-емигранта. Следва бързото изпращане на новите работници на пристанището в Марсилия, след което са разпределяни в различни фабрики из Франция. Така през периода 1920–1924 г. тази държава се превръща за икономическите имигранти в една от най-атраktivните дестинации в света².

Имиграционният процес се ускорява след Втората световна война и най-вече след завършването на деколонизацията на множество държави в Африка и Азия. След 1945 г. френската икономика се намира в полуразрушено състояние. Това е основната причина за създаването на Националното бюро за имиграция (НБИ) във Франция. До този момент привличането на чуждестранните работници е било от правомощията на Министерството на отбраната. Ръководството на НБИ изработва първата таблица с критерии за привличането на чуждестранните работници. Тя включва етнически, географски, санитарни и професионални белези. Планове на френската държава не са предвиждали приоритетното стимулиране на граждани от ислямските страни да имигрират във Франция. Париж се е надявал да попълни своите свободни работни места в следното съотношение: 50 % – от

¹ Emile Temime, *Des Kabyles à Marseille: une migration précoce et durable* Spring 2001, p. 46.

² Noiriel, G., *Immigration, antisemitism et racisme en France*, Fayard 2009, p. 287–313.

скандинавския регион и Германия, 30 % – латини от Севера и 20 % – славяни. Амбициите на НБИ се провалят, тъй като френското обществено мнение не е гледало с добро око на германците веднага след Втората световна война. В същото време Париж е желаел да дойдат на работа италианци от северните райони на Апенините, а се отзовали техни съграждани от южните провинции. Така френското правителство се е видяло принудено да си „набави“ липсващата работна ръка от бедните северноафрикански мюсюлмански държави.

След обявяването на независимостта на Алжир от Франция през 1962 г. се забелязва една мощна имигрантска вълна, която е съставена предимно от т.нар. *harkis*. Думата идва от арабското *haraka*, означаващо движение. Става въпрос за група от 91 хиляди алжирски мюсюлмани, които са свързали трайно своята съдба с бившата метрополия. В тях влизат бивши чиновници или военнослужещи. Някои от тях продължават своята професионална кариера във втората си родина. По-известни от тях са бившият държавен секретар Хамлауи Мекашера и бившият помощник-кмет на Страсбург Азиз Мелиани.

Все пак основната национална имигрантска група във Френската република през периода 1945–1974 г. остава мароканската, след нея веднага се нарежда алжирската. Швейцарският изследовател Стефан Латион отбелязва, че на практика постоянната миграция между Франция и Алжир не е преставала през сто и трийсет годишния период на френска окупация на тази страна. Едва след 1962 г., когато тя получава независимост, властите в Париж започват диверсификацията на имиграционния поток с компактни групи от съседно Мароко¹.

Икономическата криза в Европа, предизвикана от петролната криза през 1973–1974 г., променя плановете на френските власти. Те затягат режима на приемане на чуждестранни работници и преустановяват процеса на събирането на членовете на разделените семейства. Нещо повече, правителството обявява мерки за стимулирането на чужденци, които желаят да напуснат Франция. Все пак властите поставят решително дилемата пред имигрантите – завръщане в родината или събиране на семей-

¹ Lathion, S., De l'immigre temporaire au resident permanent, GRIS, juin 2003; <http://www.islamresearch.net/fr.html>.

ството и приемането на интеграционната специфика, определена от френската държава. Имайки предвид катастрофалното положение на икономиките на северноафриканските държави през 80-те години на ХХ век, огромното мнозинство имигранти от мюсюлмански произход предпочитат да изберат Франция за своя втора родина. По този начин приключва за тях периодът на *хиджра*, изгнаничеството и временната адаптация на религиозните практики, както и съществуването в условията извън *дар ал ислам*, къщата на исляма. Така през последните две десетилетия на ХХ век започва адаптацията на френските мюсюлмани за колективното им пребиваване на френска територия. Те се превръщат в колективен субект, който започва да търси своята френска идентичност съобразно прилагането на своите религиозни принципи в неислямска среда. Съвсем логично именно в този момент се появяват и първите искания за задоволяването на специфичните религиозни нужди:

- устройването на места за молитва по местоживеене или месторабота;
- позволяването на храната *хилял*;
- устройването на специфични парцели в градските гробищни паркове;
- съобразяването на работното време с часовете за молитва;
- отбелязването на големите мюсюлмански празници *шид ал маулид*, рождението на пророка Мохамед, Курбан Байрям и Рамазан Байрям.

Чрез евентуалното постигане на тези придобивки конфесионалната общност прави усилия да възпроизведе онази социална среда, която е загубила, имигрирайки в немюсюлмански обществени условия. Така се правят първите стъпки за формирането на специфичното микрообщество, което след време създава предпоставките за прерастването в гето. Френската експертка Жослин Сезари отбелязва, че необходимостта от борба за доказването на собствената си религиозна идентичност има ясно очертани социални корени. На първоначалния етап социалното и религиозното начало се преплитат. На втори план обаче

на повърхността изплува и националното чувство. Запазването на атрибутите на националната памет се превръща в специфична характеристика на първоимигрантите, особено за алжирците. Именно последните превръщат исляма в централен белег на техния всекидневен начин на живот и поведение във френското общество¹.

През 70-те и 80-те години на ХХ век във Франция се появяват две имиграционни „траектории“. Първата е тази на алжирците. Тя се характеризира със създаването на „затворен“, колективен живот, изграден върху силни връзки на солидарност. Всеки новодошъл е поканен да се присъедини към формираната структура. Реалната локализация на колектива зависи от имигрантите. Втората е тази на мароканците. Тя допуска видимо по-силна „намеса“ на френския работодател в живота на референтната група. Този тип колективи се изграждат приоритетно около местата за работа. Двата „траекторни“ проекта притежават тъждествени искания, а именно търсенето на собствена формула на културна интеграция във френското общество. Чрез нея имигрантите желаят да се докажат като човешки същества, а не само като работна сила.

Северноафриканските имигранти под 19-годишна възраст в периода 1990–1999 г. са 26 % от новопристигащите мюсюлмански имигранти. Отвъд законно пристигащите млади „работни попълнения“, много избират нелегални мрежи за трафик на хора, водещи началото си предимно от Мароко и Тунис. Диверсификацията на географския произход също би могла да бъде доловена. Докато северноафриканските имигранти са преобладаващата част от имигрантското население на Франция, се наблюдава значителна имигрантска вълна от Конго, Камерун и бивш Заир, Сенегал и Мали. Последните се установяват предимно в региона Ил дьо Франс, където 65,4 % от имигрантите са от Субсахарска Африка².

Първа имигрантска вълна от Турция е през 1960 г., след като Франция и Турция подписват споразумение за обмен на работна сила. Работниците идват предимно от централните и източни

¹ Cesari, J., *Etre musulman en France: Associations, militants et mosques, Khartala-Iremam, Paris, 1994, p. 31.*

² Jacques Barou, *Les immigrations africaines en France au tournant du siècle, p. 15.*

части на Турция, където семействата са заети най-вече в селскостопанския сектор. Пристигайки във Франция, те се заселват в региони като Елзас и Ил дьо Франс, а през 80-те години – и в Бургундия. Мъжете работят предимно в заводи като тези на „Пежо“ и „Ситроен“ или в горския сектор. Имигрантите от Турция са силно хетерогенни по отношение на етническите критерии (турци, кюрди и казаци) и религиозната принадлежност (суннити и алевити). След началото на икономическата имиграция от Турция, пристигането на политически бежанци от тази страна, дава нов облик на местната общност във Франция.

Формиране на компактна общност

Френското законодателство не определя постоянно пребиваващите на територията ѝ според религиозната им принадлежност, в резултат на което няма официални статистически данни за броя на мюсюлманите във Франция¹, но според независими проучвания те са между 3,5 и 5 милиона, т.е. около 6–8,5 % от общото население (58,5 милиона), като 2 милиона от тях са с френско гражданство². Преобладаващата част от мюсюлманската популация е със северноафрикански произход (Алжир, Мароко и Тунис), като се наблюдава значително присъствие на ислямската конфесионална общност от Турция, Средния изток и Субсахарска Африка³.

Експертите Съливан Броуард и Венсан Тиберж⁴ от Centre de Recherches Politiques de Sciences Po правят изследване на ислямската общност във Франция. То е насочено главно към нейните представители с африкански и турски произход, които са натурализирани или родени на територията на страната. На въпроса относно тяхната религиозна принадлежност 59 % от респонден-

¹ Boyer, A, L'islam en France Paris, PUF, 1998, p. 18.

² Messner, F. State and religion in France, Part 1, Paris, 2007.

³ http://www.eumap.org/topics/minority/reports/eumuslims/background_reports/download/france/france.pdf, 16.09.2008.

⁴ Sylvain Brouard, Vincent Tiberj, Français comme les autres: enquête sur les citoyens d'origine maghrébine, africaine et, Paris: Les Presses de Sciences Po, 2005, p. 23.

тите определят себе си като мюсюлмани, докато останалата част не се чувстват религиозно ангажирани.

Друго проучване, съсредоточено върху мюсюлманите с френско гражданство и върху тези, регистрирани в избирателните списъци, показва твърде малък брой законно пребиваващи имигранти, изповядващи исляма, както и огромно мнозинство от такива, които не притежават политически права. Въпросното научно изследване е проведено от френския учен Бруно Етиен. Според него броят на законно пребиваващите мюсюлмани във Франция е между 1,2 и 2 милиона¹.

Анализът на географското разположение на ислямската общност на територията на Франция показва, че те живеят в региони с активна промишлена дейност и евтино жилищно строителство. Представителите на това малцинство се заселват предимно в близост до работните им места, като най-голямата концентрация се наблюдава в Южна Франция.

Ислямската религия и държавата

Демократичните устои на съвременна Франция се основават върху принципа на секуларизма², който определя разделенето на държавата от религията. Той намира израз в закона от 9 декември 1905 г., с който се установява, че секуларизмът „гарантира свободното вероизповедание“ (чл. 1). В същото време член 2 от същия закон определя Франция като република, която „не признава, не финансира и не субсидира никакви религиозни култове“. Различията между тези две мерки прави френския религиозен модел особено специален. Строгото тълкуване и прилагане на принципа на секуларизма е пречка за изграждането на мултикултурализма като израз на обединение на културните, религиозните и етническите особености, подчинени на концепцията за равенство между всички хора.

¹ Bruno Etienne, *Dictionnaire du vote*, Paris: PUF, 2001, p. 678.

² <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/034000725/0000.pdf>, 11.08.2009.

За разлика от други европейски държави, Франция възприема църквата като субект на частното право. Принципът на светския характер на държавата и на отделната личност е конституционно закрепен през 1958 г. Държавата признава официално съществуването на църковския институт в гражданското общество, но отказва да даде оценка на неговите морални и философски стойности. В същото време това не означава, че религиозният култ във Франция е материален израз на някакъв частен клуб. Напротив, църковната дейност е публична и тя се провежда съобразно изискванията на местната власт.

Строго изградената законодателна диференциация между религия и държава се заличава в своя институционализиран израз. Като най-ясен пример може да се посочи субсидирането на частните религиозни училища от френската държава, която осигурява заплати на религиозните служители в светските институции като затвори и армия и придвижда данъчни облекчения за религиозните организации.

Изграждането на религиозни храмове също се ползва с подкрепата на държавата. Това става най-вече посредством поддръжката на местната власт чрез използването на различни законови положения. Такива са например финансирането на „културни“ обекти съгласно текстовете на закон, приет през 1901 г., отдаването под наем на някакъв терен за много дълъг период от време на символична цена или конституирането на дадена конфесионална общност като гарант за получаването на заем за издигането на култов център. Във Франция финансирането на ислямските религиозни храмове и домове е осигурено чрез даренията на местни физически и юридически лица, но съществува и възможност това да се направи и от задгранични спомоществователи¹.

Господстващата католическа църква до голяма степен оформя динамиката във френската държава като сама по себе си би могла да придобие статут на „привилегирован партньор“. Преговорите между държавата и изповядващите исляма във Франция се състоят предимно в създаването на представителен

¹ La France a la loupe. Le culte musulmane en France, Ministère des affaires étrangères, mars 2007; http://www.botschaft-frankreich.de/IMG/culte_musulman.pdf, 04.11.2010.

орган за професионалната общност, което би могло да се определи като тенденция, намираща израз в цяла Европа. Религиозните институции трябва да претърпят адаптация, за да бъдат ефективни партньори на държавата, или по-конкретно това изисква религиозните общности да създадат свещенически структури, оглавявани от лидери с подходящи качества.

Мюсюлманската общност във Франция не е единна и не разполага с институционални механизми за постигане на консенсус с държавата. Това обстоятелство допринася за сериозни критики към френския интеграционен модел. През 2003 г. Френският съвет на мюсюлманското вероизповедание (ФСМВ) е учреден с подкрепа на държавата с надеждата, че един централизиран и представителен за местната мюсюлманска общност субект ще спомогне за разрешаването на този дългогодишен проблем¹.

През октомври 2005 г. Никола Саркози подкрепя държавното финансиране на джамиите във Франция, което причинява редица спорове. Като министър на вътрешните работи свиква комисия, която да определи дали недостигът на джамии във Франция позволява на екстремистите да се установят сред френските мюсюлмани. Саркози подкрепя преразглеждането на закона от 1905 г., който на практика забранява държавното финансиране на местата за поклонение. Позицията на Саркози влиза в противоречие с идеите на Жак Ширак и Доминик дьо Вилпен, които защитават закона от 1905 г. като стълб на френската републиканска система.

Въпреки огромната съпротива към позицията на Саркози, през същата година се създава „Фондация за исляма“ (ФИ). Задачата на тази структура е да се контролира финансирането на ислямското вероизповедание в страната. Въпросният субект е подкрепен от правителството, като банковите ѝ сметки са напълно прозрачни². Финансовите постъпления на ФИ се използват предимно за изграждането на джамии и обучението на имами.

¹ <http://www.islamperceptions.org/WesternPerceptionofIslamandMuslims.pdf>

² http://www.expatica.com/fr/news/local_news/call-for-mosque-funding-revives-old-debate-24904_24188.html, 31.10.2005.

Ислямско вероизповедание

По време на колониалния период въпросът за исляма във Франция е възприеман през призмата на политическите взаимоотношения с Магреб. Париж дава специален статус на всички свои граждани с произход от Северна Африка. Необходимо е да се припомни фактът, че през 1840 г. територията на днешен Алжир е анексирана и де юре става част от Франция. Гражданите ѝ стават французи, но без да ползват съответните пълноправни граждански права. Те приемат правен статут, наречен „френски обекти“. Подобно правно положение е определено като „местен граждански статут“, приложен специално за Алжир и утвърден от мюсюлманските правопорядки. Тази практика продължава до Втората световна война, като през 1947 г. Франция решава да даде пълноправен граждански статут на алжирците, но не и истински политически права. Официално това се прави с цел да се защити религиозната им идентичност, но реалната причина остава нежеланието да се обяви публично налаганата им дискриминация и определянето им като „ненадеждни граждани“. В същото време членовете на европейската и еврейската общност, живеещи в Алжир, правно са определени като „френски алжирци“. Те притежават пълноправно френско гражданство и респективно реални политически права по отношение на континентална Франция¹.

Като носители на бремето на колониалното си минало, имигрантите-мюсюлмани от Северна Африка са отхвърляни от френското общество. Те са принудени да практикуват религията си твърде предпазливо. Дори повече, пристигайки във Франция по икономически причини, първото поколение мюсюлмански имигранти е слабо интегрирано в общественото пространство, практикувайки религиозните си обичаи единствено в частни домове. Сблъсквайки се със западната ценностна система, устоите на която се доминират от различни морални и етични разбирания, имигрантите се обръщат към исляма като източник на защита за тях и техните семейства от негативните асоциации, свързани с имиграцията.

¹ Laure Blevis, *Les avatars de la citoyenneté en Algérie coloniale ou les paradoxes d'une categorization*; *Droit et Société*, 2001, p. 557–580.

Второто поколение мюсюлмански имигранти отбелязва нов етап в присъствието на тази религия във Франция. Тяхната общност няма същата история, както предците им, и същата връзка с ислямския култ. Значителна част от тях вече не се определят като мюсюлмани, дори не са вярващи. За разлика от своите родители, второто поколение имигранти има различно възприемане на исляма и упражняването на религията си според критериите на местното общество. Религиозните практики на второто поколение имигранти са повече индивидуални и по-малко колективни. Мнозинството избира да спазва някои, но не всички догматични изисквания. Често те постят по време на Рамадан, но вече не се молят по пет пъти на ден.

Имигрантската маса започва публично да практикува религиозния си култ през 70-те години на XX век вследствие на създаването на специфични социални условия. През тази епоха промишлената дейност във Франция силно се автоматизира, особено в автомобилната индустрия. Това води до закриването на много работни места и появата на висока безработица, включително и сред мюсюлманите. Много синдикални организации и политически формации подкрепят борбата за отстояването на правата на работниците. Най-красноречиви примери са Френската комунистическа партия и Общата конфедерация на труда. Последните игнорират реалното взаимодействие с профсъюзните ядра, които представляват работниците-имигранти. Така последните са принудени сами да се борят за своите интереси. Тяхната колективна мобилизация се реализира чрез издигането на лозунги за отстояване на религиозната идентичност, за изграждането на молитвени стаи във фабриките и други подобни. Главната задача на подобни действия е подобряването на техния начин на живот в работната и семейната среда и по-голямо зачитане на религиозните им вярвания.

В началото на 80-те години на XX век Френската социалистическа партия (ФСП) реализира мерки, които допринасят за активизирането на интеграционните процеси на ислямското малцинство. След като през 1981 г. лидерът на партията Франсоа Митеран става държавен глава, неговото правителство спомага за създаването на по-добър климат в това отношение. Така през периода 1981–1982 г. властите узаконяват присъствието на 130 000 нелегални имигранти на френска територия. На 7 юли 1984 г.

системата за издаване на разрешителни за престой е осъвременена. Създават се два вида разрешителни:

1. Постоянно, което позволява на хората да живеят и работят в страната за срок от 10 години. След изтичането му автоматично е подновявано.
2. Временно за период от една година.

Другановост, въведена от управлението на Франсоа Митеран, е правото на чужденците да създават свои организации на етническа и религиозна основа. Държавата ги възприема за законни, въпреки че не се изисква съгласието на Министерството на вътрешните работи. По този начин упражняването на ислямската религия става много по-прозрачно в очите на местното обществено мнение в сравнение с това през 70-те години на ХХ век.

Условията, при които се практикува ислямът във Франция, могат да бъдат разбрани след анализ на държавната политика към носенето на забрадки на обществени места, към строежа на джамии и мюсюлмански гробища, както и към упражняването на различните мюсюлмански обреди и обичаи. На територията на Франция има почти 1500 места за провеждането на молитвената процедура. В същото време малка част от тях са джамии. Последните са предимно с малки размери и са оборудвани скромно. Изграждането на нови религиозни храмове е трудно, тъй като обикновено се натъква на неодобрението на френската общественост. Според портала „Ислам онлайн“ през 2003 г. във Франция е имало най-малко 1554 джамии¹. Не е ясно обаче колко от тях са храмове и колко могат да бъдат определени като религиозни домове.

Във Франция гробищните паркове са светски. Въпреки това, държавата е осигурила възможността в тях мюсюлманите да извършват погребалните церемонии съгласно своите традиции. Често обаче местните власти не предоставят достатъчно парцели за такива цели, което става причина за протести от местното ислямско малцинство.

¹ At Least 1554 Mosques in France: Study, Islam online, <http://www.islamonline.net/English/News/2004-06/06/article01.shtml>, 5.06.2004.

През 2006 г. френското правителство повиши необходимата възраст за встъпване в брак за мюсюлманките от 15 на 18 години, каквато е била практиката в продължение на две столетия.

Образование

Равният достъп до образователни възможности по закон е гарантиран за всички, живеещи на територията на Франция, независимо от техния произход или религиозна принадлежност. Сферата на образованието се регулира също от принципите на секуларизма. Основна роля играе Законът за ориентиране в образованието, приет през 1989 г. Въпросната правна норма постановява правото на всеки френски гражданин на свободен избор и на развитие в рамките на националната образователна система. Практически тези два норматива влизат в противоречие помежду си при анализ на студентите, принадлежащи към ислямската общност в качеството им на обект на регулиране. Френската образователна система създава условия в обществените училища да се изучават републиканските ценности, залегнали в принципите на секуларизма, гарантира равнопоставеността на всички ученици и отстоява плурализма¹.

Няма официална статистическа информация, изградена на базата на религиозната принадлежност, и съответно липсва специфичен анализ на образователните възможности сред мюсюлманската популация. За дълъг период от време образователните институции отказват да преброят учениците с чуждестранен произход и поради тази причина децата на имигрантите не могат да бъдат проследени в информацията, предоставена от Министерство на образованието.

Трудностите, които срещат мюсюлманските ученици в обучението си като деца на имигранти, изправят образователното министерство пред отговорността да развива знанията на учениците от чуждестранен произход в своята система. Докато мнозинството от учениците счита, че социално-икономически-

¹ http://www.eumap.org/topics/minority/reports/eumuslims/background_reports/download/france/france.pdf, 21.06.2008.

ят статут на имигрантските семейства е важна предпоставка за правилната интеграция на техните деца в училищната система, резултатите показват, че културните фактори и дискриминацията в училище са от водещо значение.

Образователните нива на първото поколение имигранти се различават в зависимост от тяхната страна на произход. Според проучване на Националния институт за статистически и икономически изследвания (НИСИИ) от 2005 г., делът на неграмотни е най-значим сред турските имигранти, като 70 % от тях имат завършено единствено начално образование. Почти 27 % от имигрантите, идващи от Субсахарска Африка, имат висше образование, като те се характеризират с най-високи образователни нива сред мюсюлманската общност във Франция. В много случаи имигрантите от Северна Африка идват в страната, за да завършат своето образование, като образователните възможности, които предоставя страната, са допълнителна предпоставка за имиграцията към нея¹.

В края на 80-те и началото на 90-те години правителството издава няколко подзаконовни нормативни акта, чрез които се регулира носенето на религиозни символи в училище. Чрез тях се гарантира „неутралният характер на секуларността“. В крайна сметка на учениците се позволява да изповядват определена религия и да демонстрират принадлежността си към нея в учебните заведения. Парадоксът е, че в същото време им е забранено да я проповядват, както и да унижават религиозните чувства на другите, тяхната сигурността и здраве, нормалното протичане на занятията и публичния ред в учебното заведение.

Възможност за организиране на религиозни курсове има само в началното училище. В средните училища това може да стане в извънучебни занятия, водени от проповедници, въпреки че от 2004 г. няма повече ислямски проповедници, занимаващи се с тази дейност². По този начин младите мюсюлмани получават религиозното си образование предимно в семейството или в курсове, организирани от джамийските настоятелства.

¹ INSEE, Les immigrés en France, édition 2005; http://www.insee.fr/fr/ppp/comm_presse/comm/hcdplmmfra05.pdf.

² <http://www.assr.nl/workingpapers/documents/ASSR-WP0503.pdf>.